CAP
CULTURE · ART · PATRIMOINE

MONS

19.10.2024
> 16.02.2025

EXPO

SURREALISME

DE WERKELIJKHEID DOOREENGESCHUD

PERSMAP

> Directie

Xavier Roland
directeur van het Museum voor Schone Kunsten
en hoofd van de Pôle muséal van de stad Bergen

Pierre Urbain
adjunct-hoofd van de Pôle muséal
van de stad Bergen

> Curator van de tentoonstelling

Marie Godet
doctor in de kunstgeschiedenis

> Algemene coördinatie van de tentoonstelling

Alice Cantigniau
projectleider voor de
Pôle Muséal van de Stad Bergen

Laetitia Coquelet
communicatieverantwoordelijke
voor de Pôle Muséal van de Stad Bergen

Odile Moreau
hoofd mediatie-projecten voor de
Pôle Muséal van de Stad Bergen

> Perscontact

BE CULTURE

Séverine Provost
Founder & General Manager

Sophie Moffat
Project Leader

T. +32 494 65 36 57 | sophie@beculture.be

info@beculture.be

www.beculture.be

De beelden die in deze persmap worden gebruikt,
zijn op aanvraag beschikbaar in HD bij het
persagentschap BE CULTURE.

INHOUD

1. Persbericht 4

2. Toelichting door Xavier Roland, directeur van het Museum voor Schone Kunsten van Bergen 5

3. Toelichting door Marie Godet, curator van de tentoonstelling 6

4. Biografie van de curator 7

5. Het object in het surrealisme in België 8

6. Parcours van de tentoonstelling 9

7. De catalogus 17

8. Rondom de tentoonstelling 18

9. In de « Salle aux piliers » (Zuilenzaal) 19

10. Binnenkort in het CAP/museum voor Schone Kunsten 20

11. Praktische info 21

1. PERSBERICHT

> EXPO “Surrealisme: de werkelijkheid dooreen-geschud” 19.10.2024 > 16.02.2025

De museumsite CAP presenteert de tentoonstelling “Surrealisme: de werkelijkheid dooreengeschud” van 19 oktober 2024 tot 16 februari 2025 in het Museum voor schone kunsten van Bergen. Ter gelegenheid van de honderdste verjaardag van het surrealisme biedt deze expo een originele verkenning van de geschiedenis van de beweging in België door het prisma van haar relatie met de maatschappij.

Kunnen we na honderd jaar nog steeds de fundamentele kwesties van de surrealistische beweging waarnemen, kunnen we de diep subversieve aard ervan begrijpen? Het is deze vraag die gesteld wordt in de tentoonstelling die samengesteld is door Marie Godet, doctor in de kunstgeschiedenis. ‘Surrealisme: de werkelijkheid dooreengeschud’ plaatst de beweging in een specifieke positie: tussen de artistieke sfeer en de maatschappij.

Het surrealisme in België werd geboren uit de notie van een ontwrichtend gedachtegoed, dat zowel een afwijzing van kunst als een zoektocht naar impact op de werkelijkheid manifesteerden. Vanuit dit uitgangspunt volgt de tentoonstelling de draad van de denkbeelden doorheen de decennia. Zo biedt ze een vernieuwende kijk op de surrealistische ideeën, die nooit eerder in België in de vorm van een tentoonstelling werden belicht.

Paul Nougé legt uit dat denkbeelden, om effect te hebben op het publiek, op een effectieve manier getoond moesten worden; om dit te bereiken raadt hij aan om «zich te wenden tot oplichters, kokette vrouwen, kermisbezoekers en winkeliers». De tentoonstelling onderzoekt dan ook de manier waarop de surrealisten van de jaren 1920 en 1930 zich inspireerden door het in dialoog gaan met en het ondermijnen van reclamebeelden, verkiezingsaffiches en andere boodschappen gericht op het grote publiek. In de naoorlogse periode veranderde de situatie radicaal: het surrealisme, en de figuur van Magritte in het bijzonder, werden nu toegeëigend door de maatschappij, terwijl het gedachtegoed centraal stond in de nieuwe artistieke scène. Kan de subversieve lading van het surrealisme nog steeds gevoeld worden in deze context, die voorafgaat aan de context die we vandaag kennen?

Aan de hand van een uitgebreid panorama van schilderijen, teksten, foto’s en objecten van meer dan dertig kunstenaars, toont deze tentoonstelling het surrealisme in België op een nooit eerder vertoonde manier. Ze vestigt de aandacht op belangrijke kwesties in de geschiedenis van de beweging die niet de aandacht hebben gekregen die ze verdienen, zoals de debatten rond de distributie en marketing van surrealistische ontwerpen. Deze benadering laat toe om de bekendste periodes van de beweging, de jaren 1920 en 1930, vanuit een nieuw perspectief te benaderen, maar ook om de creaties van de daaropvolgende decennia te ontdekken, die synoniem waren met bevraging, confrontatie en buitengewone vernieuwing.

Deze tentoonstelling sluit nauw aan bij de stedelijke en maatschappelijke focus op kunst die gepromoot wordt door het CAP (Culture, Art and Patrimony), het museumcomplex in Bergen dat in april 2024 opende. Deze tentoonstelling sluit ook aan bij de grote tentoonstellingen die de instelling aan het surrealisme heeft gewijd, zoals ‘Het surrealisme in België 1924-2000’ (2006), ‘Giorgio de Chirico, aan de wieg van het Belgisch surrealisme’ (2019) en ‘Joan Miro’ (2022).

CAP/museum voor schone kunsten
Rue Neuve, 8 – 7000 Bergen (Mons)
“Surrealisme: de werkelijkheid dooreengeschud”
19.10.2024 > 16.02.2025
www.cap.mons.be

2. TOELICHTING DOOR DE XAVIER ROLAND, DIRECTEUR VAN HET MUSEUM VOOR SCHONE KUNSTEN VAN BERGEN

In 2024 vieren we de honderdste verjaardag van het surrealisme, een kunststroming die in 1924 in België het levenslicht zag. Deze beweging is diep verankerd in het geheugen van Bergen en de omliggende regio. Hier was het dat verschillende artistieke groeperingen ontstonden zoals 'Rupture' in 1934, de 'Groupe surréaliste du Hainaut' in 1939 en de 'Surréalistes révolutionnaires' in 1947.

Iconen als René Magritte, Achille Chavée, Marcel Lefrancq en Armand Simon, allen afkomstig uit Henegouwen, gaven deze geschiedenis mee vorm. Het Museum voor Schone Kunsten van Bergen blijft trouw aan deze traditie en organiseerde in de afgelopen jaren meerdere tentoonstellingen rond het surrealisme. Zo waren er 'Het surrealisme in België van 1924 tot 2000' en monografische retrospectieven van kunstenaars als Fernand Dumont, Giorgio de Chirico of, meer recent, Joan Miró.

Ook de eerste editie van het lichtfestival in januari 2024 bracht een hulde aan het surrealisme. De Britse kunstenaar Robert Montgomery werd gevraagd om poëtische installaties voor te stellen die het evenement een surrealistische sfeer en geest inbliezen.

« CE LONG COLLIER DE TEMPS PERDU…
NOUS LE PASSERONS AU MOINS UN JOUR,
UN JOUR TREMBLANT DE LIBERTÉ
AUTOUR DU COU DE LA STATUE ERRANTE
ET SILENCIEUSE DE NOTRE VIE » *

* ['DEZE LANGE KETTING VAN VERLOREN TIJD… ZULLEN WE TENMINSTE ÉÉN DAG, EEN DAG BEVEND VAN VRIJHEID LEGGEN ROND DE HALS VAN HET ZWERVENDE, STILLE STANDBEELD VAN ONS LEVEN']
Dit gedicht van Robert Montgomery is geïnspireerd op een gedicht van Fernand Dumont.

Al jaren probeert ons museum op diverse manieren om kunst te verbinden met de buitenwereld. Of het nu gaat om Niki de Saint Phalle, Jaume Plensa, of de Auguste Rodin-expo: elk project zet aan tot een reflectie over de relatie tussen de stad, het sacrale en het menselijke lichaam. Dit nieuwe project ligt in diezelfde lijn.

Zoals curator Marie Godet benadrukt, was de surrealistische revolutie niet zozeer een in de tijd begrensde kunstbeweging, maar vooral een nieuwe manier om de wereld te bevatten en ermee in interactie te gaan. Voor haar is het doel van het surrealisme 'om een impact te hebben op de werkelijkheid en bij te dragen aan maatschappelijke verandering'. Het idee om alledaagse voorwerpen te gebruiken als toegangspoort tot een bredere werkelijkheid, zonder deze noodzakelijkerwijs te willen domineren, werd voor deze revolutionaire kunstenaars al snel een leidmotief.

Een tentoonstelling als deze betrekt het museum bij maatschappelijke vraagstukken die verder gaan dan louter esthetische of vormelijke kwesties. Er wordt aan de slag gegaan met het engagement dat in de werken vervat zit. Door de museale opstelling en de talrijke archiefdocumenten wordt het object-kunstwerk opnieuw geactiveerd, in al zijn subversieve, historische en voor het publiek vaak ontregelende dimensies.

Xavier Roland

Directeur van het CAP/
Museum voor Schone Kunsten van Bergen

3. TOELICHTING DOOR MARIE GODET, CURATOR VAN DE TENTOONSTELLING

Het doel van deze tentoonstelling is om het object als leidraad te nemen en zo het surrealisme op een nieuwe manier te benaderen. Hierbij staat het opnieuw centraal stellen van een essentiële, maar moeilijk tastbare dimensie voorop: de relatie tussen surrealisme en maatschappij.

Musea bevinden zich ten aanzien van het surrealisme in een delicate positie. Enerzijds is het hun verantwoordelijkheid om de herinnering aan de beweging levend te houden en door te geven. Anderzijds dragen ze, door hun aard, bij aan een te eenzijdig beeld van het surrealisme, waarbij het enkel wordt gezien als een artistieke en literaire stroming. Dit gaat voorbij aan wat het surrealisme in wezen dreef: de compromisloze vastberadenheid om de grenzen van kunst en literatuur te overstijgen om zo een tastbare impact te hebben op de maatschappij.

Het honderdjarig bestaan biedt ons een uitgelezen kans om stil te staan bij de erfenis van het surrealisme. Wat pikken we er vandaag uit op? En waarom? Deze tentoonstelling beperkt zich niet tot het schetsen van de geschiedenis van de beweging. Vanuit verschillende invalshoeken verkent ze ook de vele verbanden tussen het surrealisme en de maatschappij waarin de beweging ontstond. Thema's zoals de rol van reclame, het vraagstuk van de commercie en de relatie met het lichaam worden aangesneden. Maar de tentoonstelling toont ook aan hoe het surrealisme zich gaandeweg verspreidde en heel de maatschappij begon te doordringen, waardoor onze manier van kijken naar en omgaan met beelden voorgoed veranderde.

Het eerste deel van de tentoonstelling onderzoekt de methode van Paul Nougé om efficiënte en aansprekende beelden te creëren. Het tweede deel verkent de impact van dit grote succes op Nougé's methode en op het surrealisme als geheel.

Deze tentoonstelling is niet bedoeld als definitief overzicht; het gaat veeleer om het openen van nieuwe perspectieven. Bovenal wordt duidelijk dat aangaande het surrealisme lang nog niet alles al is gezegd, gezien of gehoord. Juist hierdoor blijft de beweging actueel, ook na honderd jaar.

Marie Godet

Doctor in de kunstgeschiedenis

4. BIOGRAFIE VAN DE CURATOR

Marie Godet behaalde haar doctoraat in de kunstgeschiedenis aan de ULB in 2017 en is gespecialiseerd in het surrealisme en de Cobra-beweging. Na werkzaam te zijn geweest als assistent voor Hedendaagse Kunst en als assistent met onderwijsopdracht voor de Bernheimleerstoel voor surrealisme aan de Université Libre de Bruxelles, was ze onder meer directrice van het Centre Daily-Bul & C°. Sinds 2023 is ze actief als zelfstandig onderzoekster. Momenteel is ze bezig met het afronden van de wetenschappelijke coördinatie van een boek over de surrealistische collecties van de Federatie Wallonië-Brussel (*Une partie reste à jouer! Le surréalisme en Belgique dans les collections de la Fédération Wallonie-Bruxelles*), dat in oktober 2024 verschijnt. Daarnaast werkt ze aan een *Anthologie* van de geschriften van Pol Bury, die zal verschijnen bij uitgeverij CFC.

Sinds 2010 trad ze op als curator voor verschillende tentoonstellingen, meestal in het buitenland, waaronder: *'Ici ma terre d'élection': Christian Dotremont et le Nord,* een project van de Franse Gemeenschap van België in het Lönnström Art Museum in Rauma, Finland (2010-2011), *Dotremont – Salute to Denmark*, in het Carl-Henning Pedersen & Else Alfelt Museum in Herning, Denemarken (2011-2012), *Dotremont en de surrealisten. Een jeugd in oorlog* (1940-1948), Brussel, BELvue museum (2019-2020), *Voix surréalistes. Le corps des mots,* La Louvière, Centre Daily-Bul & C° (2022-2023). Voorts was ze assistent-curator van de tentoonstelling *The Avant-Garde Won't Give Up. Cobra & Its Legacy*, New York, Blum & Poe Gallery, 2015.

Met Benoît Goffin (Mill - Musée Ianchelevici La Louvière) coördineerde ze ook het grote collectieve evenement dat werd georganiseerd voor het eeuwfeest van Pol Bury in 2022.

Haar meest recente publicaties zijn:

- 'La coïncidence des images. Folon et le surréalisme en Belgique', in de catalogus van de tentoonstelling *Magritte – Folon. De poëziefabriek*, Magritte Museum, 2024.
- 'Dépasser le cadre. Les femmes et le surréalisme en Belgique', in de catalogus van de tentoonstelling *Si le coeur vous en dit. Artistes femmes au XXe siècle en Belgique,* Museum voor Schone Kunsten van Charleroi, 2024.
- 'Introduction', 'Armand Simon, la plume aux noirs dessin' en 'Marcel G. Lefrancq, fixer la poésie sur pellicule', in *Une partie reste à jouer! Le surréalisme en Belgique dans les collections de la Fédération Wallonie-Bruxelles,* 2024.

Haar proefschrift over het object in het surrealisme in België in de jaren 1940 ligt aan de basis van deze tentoonstelling. Haar belangrijkste onderzoeksgebied is de relatie tussen kunst en samenleving.

5. HET OBJECT IN HET SURREALISME IN BELGIË

1924 Publicatie van nep-reclamefolders door Paul Nougé en van de eerste Correspondance-pamfletten van Nougé, Camille Goemans en Marcel Lecomte. Met deze eerste 'ontwrichtende objecten' wordt het Belgische surrealisme geboren.

1926 De dadaïsten E.L.T. Mesens en René Magritte sluiten zich aan bij Nougé: de Brusselse surrealistische groep is een feit.

1933 Magritte stelt zijn eerste objecten tentoon in het Paleis voor Schone Kunsten in Brussel. Hoewel hij voor het eerst befaamde doeken zoals Het Verraad der Voorstelling aan het publiek toonde, focuste Nougé zich in zijn voorwoord op de objecten.

1937 Marcel Mariën sluit zich aan bij de surrealisten en maakt de bril met één glas die later de naam L'Introuvable (De Onvindbare) zou krijgen.

1942 De eerste film gemaakt door en met Magritte en Nougé, in volle bezetting. Het object staat centraal en Magritte recreëert enkele van zijn schilderijen met echte objecten.

1945 Magritte organiseert een grote surrealistische groepstentoonstelling in de galerie van uitgeverij La Boétie in Brussel. De tentoonstelling wil bewijzen dat de beweging nog steeds springlevend is in de nasleep van de oorlog en geeft blijk van het communistische engagement van de surrealisten. Objecten en installaties (zoals ze later genoemd zouden worden) staan centraal.

1949 De 'Revolutionaire surrealisten', een beweging opgericht door Christian Dotremont voor de alliantie tussen surrealisme en communisme, houden een tentoonstelling van objecten in het Paleis voor Schone Kunsten in Brussel: L'Objet à travers les âges (Het object doorheen de tijd).

1962 Mariën lanceert het pamflet Grande Baisse (Grote Prijsverlaging) als kritiek op de wildgroei van Magrittes werken en hun commercialisering.

1964 De dichter Marcel Broodthaers houdt zijn eerste galerietentoonstelling.

1967 Mariëns eerste solotentoonstelling van objecten in een galerie. Overlijden van Magritte en Nougé.

1987 Veiling van alledaagse voorwerpen die aan Magritte toebehoorden.

Marcel-Louis Baugniet, *René Magritte,* 1967.
Huile et collage sur papier marouflé sur panneau, 48,5 x 58,5 cm.
Collection Fédération Wallonie-Bruxelles © Sabam Belgique 2024

6. PARCOURS VAN DE TENTOONSTELLING

1e VERDIEPING: jaren 1920 - 1940

> Inleiding: het 'objet bouleversant' (ontwrichtende object)

Het surrealisme heeft een zodanige reputatie verworven dat ons land het heeft omarmd als deel van zijn identiteit. De viering van het honderdjarig bestaan van deze beweging is een mooi moment om stil te staan bij ons surrealistische erfgoed.

Deze tentoonstelling wil het surrealisme opnieuw plaatsen in zijn verhouding met de maatschappij. Want daar ligt de kern van de beweging, wat haar zo uniek maakt. Het surrealisme was *geen* artistieke of literaire stroming. Wat dan wel? Een fabriek van *ontwrichtende objecten* ('objets bouleversants'). Deze benaming ging vooraf aan de term *surrealisme*. Het was de gemeenschappelijke noemer voor de initiatieven van enkele Brusselaars vanaf eind 1924. De keuze voor het begrip 'object' benadrukt dat hun kerndoel niet was om kunst of literatuur te creëren, ook al maakten ze gebruik van uitdrukkingsmiddelen uit deze domeinen. Het adjectief 'ontwrichtend' geeft dan weer aan dat het doel was om een impact te hebben op anderen en een verandering teweeg te brengen in hun manier van kijken, denken en dus handelen.

De rode draad in dit eerste deel van de tentoonstelling wordt gevormd door de teksten van dichter Paul Nougé. Ze helpen ons om beter te begrijpen waar het precies om ging bij deze fameuze *ontwrichtende objecten*.

> De straat: *voorbijganger, houd halt!*

De dichter Paul Nougé (1895-1967) ontpopte zich al snel tot de leider van wat in België het surrealisme zou worden. Na het verspreiden van zijn eerste pamfletten, bleef hij experimenteren met technieken om *voorbijgangers halt te doen houden*, om mensen te verrassen en te raken. Hij schreef 'slogans' voor een voorstelling in 1926. Deze tentoonstelling plaatst een aantal hiervan naast verkiezingsaffiches uit dezelfde tijd.

De verkiezingsaffiche is het schoolvoorbeeld van een geschreven boodschap die in de openbare ruimte wordt geplaatst om invloed uit te oefenen op de ontvanger ervan. De hier samengestelde combinaties gaan met elkaar in dialoog en creëren verrassende en betekenisvolle interacties. Zo komen we erachter hoezeer Nougé zich liet inspireren door dit type boodschap: hij nam de vormtaal ervan over maar alleen om de betekenis beter te laten ontsporen. Waar hij enkele jaren voordien nog streed aan de zijde van de communisten, voerde hij nu zijn ondermijningswerk uit via zijn surrealistische activiteiten.

> Kokette vrouwen

Toen Paul Nougé 'kokette vrouwen' als voorbeeld stelde om surrealistische producties efficiënter te maken, had hij het over het gebruik van uiterlijke presentatie — via kleding, make-up, … — om een effect te hebben op anderen. De surrealisten waren zich goed bewust van de bepalende invloed van het uiterlijk. In 1926 sloten E.L.T. Mesens (1903-1971)

en René Magritte (1898-1967) zich aan bij Nougé. Zo ontstond de Brusselse surrealistische groep, in een tijd van intense activiteit op het gebied van mode en modereclame. Via Mesens maakte Magritte kennis met Honorine Deschryver, ontwerpster en oprichtster van het haute-couturehuis Norine. Hij ontpopte zich tot een productieve reclametekenaar, en zowel bij hem als bij zijn geestesgenoten waren de reclamepraktijk en de surrealistische creatie wederzijds bevruchtend.

Jane Graverol (1905-1984), die zich in deze tijd wierp op een carrière als schilderes, had vanuit een ander gezichtspunt ervaring met de mode: ze was model.

> De Foormensen

De 'foormensen' en de wereld van het publieke vermaak waren een belangrijke inspiratiebron voor de surrealisten. Vanaf 1926 veroorzaakten Nougé en zijn medestanders deining in de theaterwereld door op doordachte wijze avant-gardevoorstellingen te verstoren. Ze brachten zelfs een eigen voorstelling op de planken in het Théâtre Mercelis in Elsene. De liedjes en het toneelstuk waren vooral van belang door de reactie die ze teweegbrachten bij het publiek. Het doel was duidelijk niet om het publiek te behagen, maar om het wakker te schudden.

De kermissen die Magritte sinds zijn kindertijd bezocht, waren van cruciaal belang voor de ontwikkeling van zijn werk. Dit thema keert ook terug in het literair werk van Irène Hamoir (1906-1994), die zelf uit dit milieu afkomstig was.

Magritte voorzag in zijn levensonderhoud door zich ook in de wereld van het entertainment te begeven, waar hij partituren illustreerde voor populaire liedjes die naadloos aansloten bij de sfeer van de dolle jaren '20. Daarbij bevonden zich ook enkele composities van zijn broer Paul, alias Bill Buddie.

> De Reclamemensen

De laatste categorie efficiënte professionals die door Nougé werden geprezen, waren de 'gens de commerce', waarmee hij reclamemensen bedoelde. In zijn aantekeningen uit de jaren 1930 schetst de dichter een methode om een object meer impact te verlenen. Deze principes waren dezelfde als in de reclame van die tijd (en van vandaag). Nougé legde uit dat het object moest worden geïsoleerd 'door het kader of het mes', of dat er een kleine maar significante wijziging moest worden aangebracht: een verandering van vorm, materie, schaal of decoratie. Deze regels gaven vorm aan het surrealisme in Brussel en worden in het bijzonder geassocieerd met de schilderkunst van Magritte.

In de reclamepraktijk kon de schilder zijn gevoel ontwikkelen voor wat een beeld doeltreffend maakt, wat het succes ervan uitmaakt. Vanaf dat moment inspireerden zijn schilderijen zelfs tot de creatie van objecten voor verkoop.

> De kracht van het alledaagse object

De surrealistische groepen in Brussel en Parijs hadden een gezamenlijke ambitie: *het leven veranderen* (om met Arthur Rimbaud te spreken) en *de wereld transformeren* (om met Karl Marx te spreken). Vanaf het begin van de jaren 1930 leek het *surrealistische object* hét ideale middel om deze doelen te bereiken. Het bood een dubbel voordeel: in tegenstelling tot schilderijen of gedichten zijn surrealistische objecten driedimensionaal. Hun aanwezigheid verandert dus op directe wijze de werkelijkheid. En toch, zelfs wanneer ze tentoongesteld werden, konden ze niet worden verward met kunstwerken. Ze gaven dus blijk van de afstand die de surrealisten wilden bewaren ten opzichte van het kunstestablishment.

Wel was er, met name in hun verhouding tot het object, een duidelijk verschil tussen de twee groepen. Nougé koos voor alledaagse objecten, terwijl André Breton, de leider van het Parijse surrealisme, de voorkeur gaf aan vreemde, onverklaarbare objecten die hij aantrof op rommelmarkten of in wetenschappelijke instituten.

Max Ernst, *sans titre*, 1925. Huile sur toile. Collection Nahmad © Sabam Belgique 2024

> Gipsen lichamen en objecten van vlees

René Magritte, *La Mémoire,* 1948. Huile sur toile, 59 x 49 cm. Collection Fédération Wallonie-Bruxelles © Sabam Belgique 2024

Al in 1933 stelde René Magritte objecten tentoon in het Brusselse Paleis voor Schone Kunsten, nog voor de eerste tentoonstelling waarin de Parijse groep de hoofdrol gaf aan surrealistische objecten. Het was de eerste keer dat Magritte het publiek liet kennismaken met belangrijke doeken zoals *La Trahison des images* (Het Verraad der Voorstelling), maar in het woord vooraf van Paul Nougé ging alle aandacht uit naar Magrittes objecten. Deze bleven niettemin relatief onbekend en zijn weinig bestudeerd. In een beginfase ging het om gipsen afgietsels, zoals dodenmaskers (van Napoleon en Pascal) en reproducties van de Venus van Milo, die Magritte met verf bedekte. Wie zich hier verder in verdiept, zal merken dat gipsafgietsels een prominente rol speelden in de surrealistische en 'post-surrealistische' kunst in België. De manier waarop ze werden gebruikt, verschilde echter sterk van de aanpak in Parijs of Engeland.

Dat geldt ook voor de figuur van de etalagepop, die in Parijs een van de iconische symbolen van het surrealisme werd. In België daarentegen, was de benadering veel eenvoudiger.

Levende standbeelden

Toen Magritte kleinschalige reproducties van de Venus van Milo schilderde, gaf hij haar bovenlichaam de kleuren van een vrouw van vlees en bloed. Hoewel we niet altijd kunnen spreken van echte invloed, speelden verschillende surrealisten, net als Magritte, wel met een tussenvorm tussen standbeeld en vrouw, tussen levenloos object en levende persoon. De schilder Roger Van de Wouwer ging nog een stap verder met zijn afbeelding van een standbeeld met een bebloed maandverband. Toen het werk voor het eerst werd getoond in 1963, eiste de politie na een klacht dat het werd verwijderd. In het werk van Rachel Baes lijkt een vrouw dan weer vastgeklonken aan haar afbeelding in steen, alsof ze wil nagaan of haar hart daar klopt.

De dansende etalagepop

De reeks etalagepoppen (telkens met een straatnaambordje erbij) die getoond werden op de *Exposition internationale du surréalisme* in 1938 in Parijs, vormt een van de hoogtepunten in de geschiedenis van de surrealistische beweging. Elke etalagepop kreeg een zeer uitgewerkte aankleding door een lid van de groep, waarbij vooral werd gezocht om ze spectaculair te maken. In België lag de nadruk echter niet op de attributen van deze poppen, maar op de vonk die leven geeft aan levenloze objecten: de blik van de pop bij Marcel Lefrancq of de dans van etalagepop bij Rachel Baes.

> Het surrealisme in oorlogstijd

De jaren 1940 waren voor het surrealisme buitengewoon moeilijk, door de oorlog maar ook door het gewicht van de geschiedenis van de beweging. De oorlog maakte de positionering ervan achterhaald. Het volstond niet langer om ontwrichtende objecten te maken. Voor sommigen, René Magritte voorop, was het niet langer aan de orde om zich af te zetten tegen de kunst in een tijd waarin de nazi's deze met voeten traden. De surrealisten in Henegouwen en de jongeren die er geleidelijk bij waren gekomen, vonden dat surrealisme hand in hand moest gaan met directe actie in het verzet. De bezetting had één voordeel: kunst kreeg opnieuw een tastbare impact op de wereld. Zoals het gedicht *Liberté* (Vrijheid) van Paul Éluard, dat werd gepubliceerd door de jonge surrealisten van de groep La Main à Plume.

Toch kende deze donkere periode ook enkele uitzonderlijke creaties, zoals de eerste bewaard gebleven film van en met Magritte en Nougé uit 1942, en een gedicht in de vorm van een poster van Christian Dotremont. Het verzet tegen de onderdrukking uitte zich zo goed en zo kwaad als het kon.

> Het surrealisme in crisis

Na de oorlog bleek het niet eenvoudig om het surrealisme nieuw leven in te blazen. De beweging werd gezien als voorbij, hoewel haar invloed intussen alleen maar bleef toenemen. Alle aandacht ging uit naar de schandalen, terwijl de ethische kern, die er de motor van was, op de achtergrond raakte. De dichter Marcel Mariën (1920-1993) was furieus toen hij gewaar begon te worden dat het surrealisme iets was geworden voor mondaine recepties.

De surrealisten beseften dat het anders moest. Ze probeerden zich politiek te engageren, binnen de Communistische Partij, maar dit draaide al snel uit op niets. Hoe moesten ze zich opstellen, hoe handelen?

Het object was de belichaming de essentiële waarden van de beweging. Niet meer dan normaal dus dat het verlies van momentum zich ook hier liet merken. Meer dan één surrealist vergeleek de beweging met een rommelmarkt, een bric-a-brac: in de naoorlogse samenleving leek het surrealisme achterhaald.

Marcel Mariën, *La Marque déposée,* 1991.
Objet, 30 x 35 x 21 cm
Collection privée. © Sabam Belgique 2024

Marcel Mariën, *Vivre sa vie,* 1970. Objet, 57,5 x 87,5 cm.
Collection privée. © Sabam Belgique 2024

2e VERDIEPING: de jaren 1960, een nieuw begin

> Het ontwrichte object

Een nieuwe kunst voor een nieuwe samenleving. In de jaren 1960 weerspiegelde de opkomst van de consumptiemaatschappij zich ook in de kunst. Het alledaagse object — het onderscheidende kenmerk van het Belgische surrealisme — had ook een centrale rol in opkomende bewegingen zoals Pop Art en Nouveau Réalisme.

Jane Graverol, *Le Regard*, 1973. Huile sur toile, 100 x 80 cm. Collection privée © Sabam Belgique 2024.

Het surrealisme bevond zich in een paradoxale situatie, met één voet in het heden en één in het verleden. Terwijl haar historische belang werd erkend, gingen de activiteiten door. Vanaf de jaren 1950 ontstonden nieuwe gezamenlijke initiatieven en voor meerdere leden brak hun meest productieve periode aan. In 1967 hield Mariën zijn eerste solotentoonstelling in een galerie en enkele maanden later overleden Magritte en Nougé. Van dan af was Mariën de meest energieke vertegenwoordiger van het surrealisme, zowel als archivaris van de beweging als door zijn eigen creaties.

In het tweede deel van de tentoonstelling worden surrealistische werken geconfronteerd met die van Belgische vertegenwoordigers van nieuwe artistieke bewegingen: was het ontwrichtende object van het surrealisme nog altijd relevant?

> De formidabele moderne huisvrouw

In 1966 creëerde Mariën het object *La Vicieuse* (De Perverse Vrouw): een garde die een ei omsluit, een mix van alledaagse sleur en erotiek. Dit object vat perfect de twee stereotiepe rollen samen die in reclamebeelden aan vrouwen werden toebedeeld: huisvrouw en lustobject. Wat als hier de vrouw niet de garde was, maar het ei?

Van de eiervrouw van Pol Mara tot het werk van Jane Graverol roepen de tentoongestelde werken, soms onbedoeld, deze associatie op. In de jaren 1960 werd de positie van de vrouw in vraag gesteld. Als tegenpool van de stereotypen stellen sommige werken de manier in vraag waarop we naar het lichaam kijken of vieren ze de verworven vrijheid: de 'vrouw-als-object' kruipt uit haar schulp.

Evelyne Axell, *Erotomobile*, 1966, huile et caoutchouc sur toile. Musée d'Ixelles © Sabam Belgique 2024

> De acties gaan door

In 1934 vatten de surrealisten hun standpunten samen in de tekst *L'Action immédiate* (Onmiddellijke Actie): omdat politiek engagement geen vruchten afwierp, moesten ze andere actiemiddelen vinden. Ze pleitten voor een 'poëzie die ontwricht' en antiklerikale acties om een bewustzijnsrevolutie teweeg te brengen. De loop der jaren had deze principes niet aangetast. Het tijdperk verandert, de *ontdekking gaat door*, om het met Nougé te zeggen. Meer dan ooit leek de creatie van objecten een direct en efficiënt middel om deze overtuigingen over te brengen.

Voorts leidden reflecties over de relatie tussen object, naam en afbeelding (die in het interbellum in het surrealisme nooit ver weg waren) tot diverse experimenten waarbij poëzie, schilderkunst en objecten vermengd worden.

> Een oh zo alledaagse kunst

Van groenten tot meubels: op de (kunst) markt vind je zowat alles. In de jaren 1960 transformeerden kunstenaars het object tot een kunstwerk op zich. In het interbellum had het Brusselse Paleis voor Schone Kunsten de surrealisten ondersteund, nu opende het zijn deuren voor deze nieuwe kunstvormen.

De surrealisten apprecieerden alledaagse voorwerpen omdat ze ons door hun nabijheid direct konden raken. Maar wanneer het alledaagse de kunstscène inpalmt, behoudt het dan zijn subversieve kracht? De nieuwe kunstenaars namen minder afgetekend positie in en de grenzen werden vager. Hoe maken we het onderscheid tussen een reclameobject en een kunstwerk? Tussen een 'surrealistische' kool en 'normale' erwten?

> Het surrealisme verliest zijn kleur

De wereld was nu vol kunstwerken die objecten waren – of omgekeerd. Mariën en Dotremont hadden een uitgesproken afkeer van Pop Art, die ze associeerden met kapitalisme. De ex-surrealist Pol Bury nam de zaken humoristisch op en deed alsof hij geen verschil zag tussen elektro- of kledingwinkels en kunstexpo's.

In deze jaren tekende zich ook een dieperliggend fenomeen af. Surrealisme kreeg dan wel de naam van uit de mode te zijn, het was het nog lang niet verdwenen. Technieken zoals collage en fotogrammen, ontwikkeld door surrealisten, werden steeds populairder. Het surrealisme beïnvloedde de manier waarop kunstenaars keken naar alledaagse objecten. De methode van Nougé, die een bepaalde variabele van het object wijzigde om een maximaal effect te bereiken, verspreidde zich buiten de beweging. Had het surrealisme gewonnen door onze blik op de zaken te veranderen, of had het zijn radicaliteit verloren?

> Verwijzingen en varianten

Door de lange levensduur van de beweging konden de surrealisten terugkijken op hun voorgangers en het verleden vermengen met het heden. Mesens creëerde een object «voor de eredienst» ter ere van de Chirico, terwijl Mariën een eerbetoon bracht aan Man Ray. Maar de absolute referentie was Magritte. Marcel Broodthaers (1924-1976) zette diens bevraging voort van woord, beeld en object. Magrittes werken werden geciteerd door verschillende kunstenaars, zowel surrealisten als anderen. Nog meer dan dat werd Magritte zelf uitgebeeld door andere kunstenaars, bijvoorbeeld via een personage met zijn beroemde bolhoed.

Terwijl de vroegste surrealistische objecten vaak verdwenen waren, werden de vondsten van surrealisten meer dan ooit bewonderd en gezocht door verzamelaars. Ze werden niet alleen bewaard, maar ook geproduceerd in meerdere exemplaren in kostbare materialen zoals brons, als sculpturen of als designobjecten. Het surrealistische object werd zo zélf een kunstwerk.

Marcel Broodthaers, *Pipe bleue,* 1973. Objet, 8 x 12 x 4 cm. Collection privée © Succession Marcel Broodthaers - Sabam Belgique 2024

> Het surrealisme drukt zijn stempel

De enorme faam van het surrealisme had verrassende gevolgen. De maatschappij had zich de term toegeëigend en ontdaan van zijn subversieve geladenheid: 'surrealistisch' werd nu gebruikt als beschrijving voor iets verbazingwekkends of onzinnigs, iets dat overdreven is of doet glimlachen.

Ook het object onderging een totale ommekeer. Waar het surrealisme geïnspireerd was door objecten zoals ze in reclame werden getoond, waren het nu de reclamemensen die geïnspireerd werden door het surrealisme om hun objecten meer effectief te verkopen – wanneer het niet de surrealisten zelf waren die werkzaam waren in reclame. Maar dan veeleer om den brode...

Nu de beelden van Magritte wereldwijd verspreid raakten, werden zijn alledaagse objecten geveild als waren het kunstwerken. De surrealisten wilden objecten creëren om de wereld te veranderen. Waren ze daar op onverwachte wijze in geslaagd door de werkelijkheid te transformeren tot kunst?

> Conclusie: gemeenplaatsen

De jaren 1960 brachten een nieuwe wind van verandering. Mei '68 drukte zijn stempel op de tijd: een aantal kunstenaars, zoals Broodthaers, raakten aangestoken door de collectieve geestdrift. Een slogan van Louis Scutenaire, 'Vous dormez pour un patron' ('Je slaapt voor een baas'), werd aangeplakt op de muren van Parijs. De futuristische stad en het vrije leven waar sommigen van droomden, zijn sindsdien in een impasse geraakt. De surrealistische vrijheid lijkt een verre droom en de utopieën zitten in de diepvries. De stad schommelt tussen verveling en gevangenschap.

En toch: één kleine verandering volstaat om een ontwrichtend object te creëren — maak van een tralie een vijl en ontsnappen wordt mogelijk. Ter afsluiting plaatsen we een klein werkje van Jane Graverol dat in het bezit was van Magritte, *La Prise de la Bastille* (De bestorming van de Bastille) naast een pamflet van de 'laatste surrealistische groep' onder leiding van Tom Gutt, dat verwijst naar een beroemde gevangene: *Votez Sade* (Stem Sade). Ze herinneren ons eraan dat, toen zoals nu, een poëtische revolutie nog altijd moet worden uitgevonden.

7. DE CATALOGUS

De rijk geïllustreerde catalogus van de tentoonstelling 'Surrealisme: de werkelijkheid dooreengeschud' is verkrijgbaar in de museumshop van het Museum voor Schone Kunsten voor € 39. Hij is beschikbaar in het Frans en het Nederlands.

Uitgever Snoeck

> **Voorwoord**

> **Voorwoord van Xavier Roland:**
'De realiteit van het museum dooreenschudden'

> **Inleiding door Marie Godet:**
'De ontwrichtende objecten van het surrealisme in België'

> **Deel 1:** 'De oplichters, de kokette vrouwen, de foormensen en de reclamemensen'

- **Artikel van Amélie Van Liefferinge:**
'De kegel en de schede. De levende etalagepop en het surrealisme in België in de jaren 1920'
- **Artikel van Patricia Allmer:**
'De kermisattracties van René Magritte'
- **Artikel van Damarice Amao:**
'De spiegel van het object'
- **Artikel van Marie Godet:**
'Lichamen van gips, standbeelden van vlees en schilderijen van objecten'

William Copley, *sans titre,* (à René et Georgette Magritte), 1959.
Huile sur bouteille Marie Brizard, 20,3 x 7,6 cm.
Collection Marie-Puck Broodthaers
© Sabam Belgique 2024

> **Deel 2:** 'Het object ontwricht'

- **Artikel van Margaux Van Uytvanck:**
'Het object in de Belgische kunstscène in de jaren 1960'
- **Artikel van An Paenhuysen:**
'De gevarenzone. Vijf objecten van surrealistisch belang'

8. RONDOM DE EXPO

Gratis openingsweekend*:
> 19 en 20.10

Bemiddelaars aanwezig in het museum op zondagen:
> 14u30 > 17u30

Gratis zondagen:
> 03.11, 01.12, 05.01, 02.02

Gegidste rondleidingen voor individuele bezoekers*:
> 17.11, 15.12, 19.01 | 15u > 16u30 | 11 €/8 €

Schrijfworkshops "Ancrer l'empreinte" door Fleur Sizaire
(vanaf 16 jaar)*:
> 16.11 en 14.12 | 13u30 > 17u30 | 20 €
(toegang tot de expo + workshop)

Zintuiglijke ervaring:
> 08.12 en 16.02 | 15u | Inbegrepen in de toegangsprijs
«Corps performant, un portrait d'après nature» (Performant lichaam, een portret naar het leven) - Performance door Amélie Van Liefferinge.

*Reserveren verplicht via visitMons:
+32 (0)65 33 55 80

De lezingen van de Vrienden van de musea:
> 21.11 om 18u30: lezing door Marie Godet 'Surrealisme in België, een fabriek van ontwrichtende objecten'
> 12.12 om 19u: lezing door Anne Hustache 'De fascinatie van het object'
> 16.01 om 18u30: lezing door Arnaud Godart 'Rachel Baes, een surrealistisch oeuvre'
6 €/lezing - Gratis voor Vrienden van de musea

Graag reserveren: **+32 (0)65 40 53 38**

Rachel Baes, *Le Retable*, 1960. Huile sur toile, 100 x 81 cm.
Collection Retelet.

Dynamusée

Workshop «Surrealistische natuur»
voor kinderen van 7-10 jaar
> 21.10 > 25.10 | 85 €/week

Dynabébé:
> 20.01 | 14u > 16u | 6 €/ouder, baby gratis (tot 1 jaar).

Avond «100 chaussettes»:
> 07.02 | 19u > 21u30 | 6 €/kind.
Kom in pyjama en breng je knuffels mee!

Reserveren: **+32 (0)65 40 53 38**

9. IN DE « SALLE AUX PILIERS » (ZUILENZAAL)

> **BENTO x Corentin Mahieu**
> **« Restaurer les choses »**
> **(inbegrepen in de toegangsprijs van het museum)**

«Restaurer les choses» (De dingen restaurereren) is een labo voor het restaureren van kunstwerken, waar de objecten met aandacht en nieuwsgierigheid verzorgd worden. Het gaat er niet om ze hun vroegere glans terug te geven, maar om ze te laten evolueren, ze te repareren of opnieuw te versieren, op een nieuwe manier en met behulp van natuurlijke processen.

© Bento x Corentin Mahieu

© Bento x Corentin Mahieu

De workshop vindt plaats in wat er rest van een tentoonstelling gewijd aan Rodin en verkent de dualiteit tussen natuur en cultuur, tussen subject en object, waarbij we de artefacten laten evolueren door toedoen van menselijke interventie en levende organismen.

Voorstelling van de artiesten:

BENTO Architecture

Bento is een collectief van architecten in wiens werk experimenteren met materialen centraal staat. Daarbij stelt levende materie de duurzaamheid van onze huidige productiemethoden en hun impact op onze levensstijl in vraag. Vanuit deze vaststelling en/of deze noodzaak zetten de architecten van Bento zich in om deze materie te verheffen en te overstijgen, en zo een brug te slaan tussen architectuur, kunst en design.

Hun proces beweegt voortdurend tussen experimenteren met levende materie en ontwerpen, waarbij beide fases elkaar wederzijds verrijken: de ene bevraagt de werkelijkheid, de andere geeft deze vorm. Deze aanpak stelt Bento in staat om – met schaalverandering als centraal thema – meubels, artistieke of scenografische installaties en architecturale projecten te ontwerpen die nieuwe manieren van wonen bevragen.

Bento won de Europan 16-prijs en was samen met Vinciane Despret curator van het Belgische paviljoen op de 18e Architectuurbiënnale van Venetië. Dit paviljoen werd gebouwd met grondstoffen uit de Brusselse regio, waaronder pisé (stampaarde) van Brusselse opgravingsplaatsen, massief hout uit het Zoniënwoud en panelen van zwamvlokken gekweekt in de kelders van Thurn & Taxis.

Momenteel werkt het bureau aan zowel publieke als private projecten, met centraal daarbij de wil tot concreet experimenteren en tot decarbonisatie.

Corentin Mahieu (CoMa), ontwerper en scenograaf

Zijn aanpak is eenvoudig: verkennen, experimenteren en materialen hun eigen verhaal laten vertellen. Zijn werk verkent de interactie tussen het organische en het mechanische, waarbij beide elementen elkaar onderling bevruchten zonder in concurrentie te staan, daar waar beweging, hoewel stilgezet, altijd op het punt lijkt te staan om weer tot leven te komen. Elk project nodigt uit tot het observeren van discrete spanningen en subtiele contrasten, als momenten die in de tijd zijn bevroren.

Via zijn herhaalde samenwerking met Bento heeft Mahieu aan tal van projecten deelgenomen, waaronder de inrichting van het Belgische paviljoen op de Architectuurbiënnale van Venetië 2023. Dergelijke realisaties slaan een brug tussen design, kunst en scenografie, en beantwoorden door bewuste keuzes aan de hedendaagse uitdagingen inzake duurzaamheid en innovatie.

De tafel Accalmie, in 2024 voorgesteld op de Brusselse Collectible Design Fair, is het resultaat van een reflectie rond het delicate evenwicht tussen stabiliteit en beweging, tussen kracht en lichtheid. Dit project, in samenwerking met Sonian Wood Coop en Bento, vertrekt vanuit een circulaire benadering, waarbij elk materiaal een verhaal vertelt en het object een stille getuige wordt van dit fragiele moment van evenwicht.

10. BINNENKORT IN HET CAP/MUSEUM VOOR SCHONE KUNSTEN VAN BERGEN

> **EXPO « Visage sensible d'une cité » :**
> **12.04 > 17.08.2025**

Het Collectiehuis van het CAP presenteert de geschiedenis van Bergen door middel van objecten en kunstwerken uit de collecties van de Bergense musea. Ook worden museale opstellingen getoond die de geschiedenis van deze objecten schetsen, met toelichting bij de context en een soms emotionele en gevoelige benadering van erfgoed. Deze laatste dimensie opent de deur naar een benadering van erfgoed die verder gaat dan alleen de visuele en rationele aspecten.

Dit is het pad dat we bewandelen in het Collectiehuis en dat we verder willen verkennen in het Museum voor Schone Kunsten. De tentoonstelling "Visage sensible d'une Cité" nodigt bezoekers uit om een intiemer en verborgen aspect van Mons te ontdekken, voorbij de oppervlakte. Hetzelfde onderwerp, de stad, wordt dus op twee verschillende manieren benaderd.

Naast foto's, schilderijen en gedichten zijn er ook installaties van beeldende kunstenaars. Werken zoals "Un autre jour à une autre heure" van Pierre Libaert, de "Memento"-planken vloer van Charley Case, de met herinnering beladen tekeningen van Rémy Hans of "Les Registres du Grand Hornu" van Christian Boltanski brengen emoties en gewaarwordingen over die diepgeworteld zijn in de stad Bergen.

Twee complementaire aspecten van de geschiedenis van Bergen zullen zo parallel aan elkaar worden ontwikkeld in het CAP (Culture - Art - Patrimoine) in de lente van 2025.

11. INFORMATIONS PRATIQUES

De tentoonstelling "Surrealisme: de werkelijkheid dooreengeschud» loopt van **19.10.2024** tot **16.02.2025**

CAP - museum voor Schone Kunsten

Rue Neuve, 8 - 7000 Bergen (Mons)

- **Tarieven:** 9 € volle prijs/6 € korting
- **Openingsuren:**
  van dinsdag tot zondag van 10u tot 18u.
  Gesloten om 16u op **24** en **31.12** en
  op **22.11, 25.12** en **01.01**.
- **Infos :** www.cap.mons.be / www.visitmons.nl
- **Reserveren en tickets:**
  www.visitmons.nl of op **+32 (0)65 33 55 80**

Vrij bezoek voor groepen

- **Reserveren** op **+32 (0)65 40 53 46** of
  per e-mail op **groupes@ville.mons.be**

Gidsbeurten voor groepen

- **Reserveren** op **+32 (0)65 40 53 46** of
  per e-mail op **groupes@ville.mons.be**
- **Duur:** 1u30 / 65 € op weekdagen en zaterdagen –
  80 € op zon- en feestdagen

Volg al het laatste nieuws over onze musea en tentoonstellingslocaties op onze sociale media :
musees.expos.mons

musees.expos.mons

Verantwoordelijke uitgever: Cécile Brulard, algemeen directrice - Stadhuis, Grand'Place 22 - 7000 Bergen.
Cover : © Bolhoed die toebehoorde aan René Magritte, courtesy collectie Uhoda, Foto JL Deru.
© SABAM Belgique 2024. Grafisch ontwerp: Octopus Creative Communication